

Mariusz Goraj

Przestrzenne zmiany krajobrazu pod wpływem użytkowania ziemi w Parku Narodowym Ujście Warty i jego okolicach

Park Narodowy „Ujście Warty” wraz z terenami przyległymi to specyficzny obszar, gdzie doszło do istotnego przekształcenia środowiska przyrodniczego przez człowieka, a następnie uruchomione zostały procesy renaturyzacji na skalę tak dużą, że w początkach XXI w. utworzono park narodowy. Czyni to z niego teren unikatowy w skali nie tylko polskiej, ale i europejskiej. Rozległa, zabagniona dolina dolnej Warty, która przez długie wieki stanowiła naturalną barierę wykorzystywana była jako granica, a ściślej – strefa graniczna. Meliorowana i zagospodarowywana przez XVIII i XIX w., u schyłku XX w. pod pewnymi względami powróciła niemal do stanu inicjalnego. Wejście Polski do UE i strefy Schengen spowodowało zniesienie granic, stwarza możliwość aktywizacji i zmiany gospodarowania, stawia także nowe wyzwania ochronie i gospodarowaniu zasobami przyrody. Mimo swej unikatowości - paradoksalnie – jest to teren słabo zbadany, przede wszystkim ze względu na swoje peryferyjne, od ponad 70 lat przygraniczne położenie i oddalenie od znaczących ośrodków badawczych (od Berlina oddziela go granica polityczna, przez ponad pół wieku bardzo trudna do przekroczenia), z czym częściowo wiąże się ogromne rozproszenie dokumentacji w bibliotekach, archiwach. Tak unikatowość jak i specyficzna sytuacja „białej plamy” skłoniły autora do wyboru tego właśnie terenu jako obszaru badań nad zmianami środowiska przyrodniczego, zagospodarowania i krajobrazu.

Celem badawczym pracy było: **odtworzenie i wyjaśnienie zmian krajobrazów kulturowych wybranego obszaru, rozpoznanie punktów zwrotnych w jego ewolucji/zmienności**. Przystępując do badań, autor oczekiwał, że potwierdzą się hipotezy dotyczące przestrzennego zróżnicowania antropopresji: a) najwcześniejszym i najsilniejszym zmianom zachodzącym w wyniku antropopresji poddane były tereny wyżej położone, b) dno pradoliny przez długi czas podlegało jej w niewielkim stopniu, a obecnie wykazuje wyraźną zdolność do renaturyzacji. Oczekiwał również, że we współczesnym krajobrazie kulturowym nadal widoczne będą struktury ukształtowane w minionych epokach, przede wszystkim w wyniku działalności zakonów rycerskich w średniowieczu, Równocześnie zakładał, że w wyniku procesów renaturyzacji w mniejszym stopniu zachowane będą młodsze ślady reform fryderycjańskich i późniejszych pruskich przekształceń osadnictwa.

Podstawą wnioskowania była kartograficzna analiza serii map. Poprzez porównywanie przedstawionych na nich stanów dokonywano odtwarzania zmian krajobrazu. Analizy prowadzono metodą retrospektywną, począwszy od współczesności, cofając się w coraz dawniejsze czasy (w opisie zastosowano kolejność chronologiczną). Zgromadzono bogaty zbiór map z XVIII, XIX i XX w., co pozwoliło wyznaczyć czasowy zakres badań obejmujący 250 ostatnich lat. Analizę starano się przeprowadzić z zachowaniem równych przedziałów czasowych, ale dokładna delimitacja okresów uwarunkowana była dostępnością szczegółowych materiałów kartograficznych. Uzupełniano dane faktograficzne o informacje archiwalne, a także weryfikowano je w terenie. Zgromadzone dane sprawdzano krzyżowo, pomocne okazało się również ich porównywanie ze współczesnymi mapami geologicznymi, glebowymi, leśnymi, hydrograficznymi itp. Do analizy zmian rozmieszczenia płątów i pomiarów powierzchni, długości granic itp. wykorzystano metody GIS. Wnioskowanie z tak zgromadzonych danych wymagało odtworzenia dziejów regionu, ustalenia najważniejszych wydarzeń historycznych wpływających na zmiany zasiedlenia, gospodarowania, przynależności politycznej regionu. Odtworzenie burzliwych dziejów pozwoliło na wyznaczenie punktów zwrotnych / przełomowych oraz na wyjaśnienie kierunków rozwoju krajobrazów kulturowych.

Efektom końcowym pracy jest ilościowa i jakościowa analiza zmian struktury przestrzennej krajobrazu – jej kompozycji oraz konfiguracji w obrębie ujściowego odcinka doliny Warty i na obszarze doń przyległym. Odtworzono zmienność krajobrazów kulturowych obszaru, m.in. proces osadniczy, znajdując główne punkty zwrotne. Na podstawie analiz, badań terenowych i opracowanych metryk krajobrazowych potwierdzono fakt, że w strukturze krajobrazu kulturowego obszaru badanego widoczne jest „długie trwanie”. Cechuje go swoista głębia, przy czym wyraża się ona zwłaszcza w odniesieniu do sieci osadniczej, drogowej i trwałości użytkowania ziemi (również w wielkościowej strukturze własnościowej). Dotyczy to zarówno działalności zakonów rycerskich (tak jak zakładała przyjęta w pracy hipoteza) jak i zmian zasiedlenia, gospodarowania, zarządzania itp. wprowadzonych przez władców pruskich (hipoteza zakładała, że będą one w znacznie większym stopniu zatarte). W pełni potwierdzone zostały natomiast hipotezy dotyczące przestrzennego zróżnicowania antropopresji.

Drastyczne przerwanie ciągłości kulturowej w regionie przyniosła druga wojna światowa. Wynikiem późniejszych zmian jest wspomniana regeneracja krajobrazu i środowiska czego efektem było powołanie Parku Narodowego Ujście Warty.

22.11.2017 r.